

‘અષ્ટપાદુડ’. પહેલા દર્શન પાદુડની ૧૮મી ગાથા. ૧૭ માં એમ કહ્યું, વીતરાગના વચનો વિષયનું વિરેચન કરાવે છે. આત્માનો વિષય શુદ્ધ ચૈતન્યની દષ્ટિ કરાવી અને પરના વિષયમાં સુખબુદ્ધિ છે તે વીતરાગની વાણી ટાળે છે. સમજાણું કાંઈ? વિષયમાં, પાંચે ઇન્દ્રિયના વિષયમાં પરલક્ષી જેટલો ભાવ થાય છે એ બધો દુઃખરૂપ છે. વિષયના ભોગનો ભાવ, શબ્દનો સાંભળવાનો ભાવ, રૂપનો, ગંધનો, રસનો અને સ્પર્શનો એ બધો વિકારી ભાવ છે. એ વિષય છે એ દુઃખરૂપ છે. વીતરાગની વાણી એનો રેચ કરાવે છે. વિષય છે એની અરુચિ કરાવી અને વીતરાગસ્વરૂપ આત્મા આનંદ છે એની રુચિ કરાવીને ઠરવાનું કહે છે. ‘દેવચંદ્રજી’! સમજાણું કાંઈ? પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયો તરફ લક્ષ જાય છે એ બધો શુભ કે અશુભ ભાવ છે. આહાહા...! વીતરાગની વાણી સાંભળવામાં લક્ષ જાય છે એ પણ એક શુભભાવનો વિષય છે.

મુમુક્ષુ :- સાંભળવી કે ન સાંભળવી?

ઉત્તર :- વાત આ છે. વસ્તુનું સ્વરૂપ (આ છે). પાંચેય ઇન્દ્રિયના (વિષયો), શુભ કે અશુભ, એ તરફના વલણવાળો ભાવ બધો રાગ છે.

મુમુક્ષુ :- સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં દેડકા છે તેને ક્યાં વિષય છે.

ઉત્તર :- દેવતા ક્યાં? દેડકા. છે ને. હજાર જોજનના મોટા મચ્છ છે.

મુમુક્ષુ :- ઇ ક્યાં સાંભળે છે.

ઉત્તર :- અંદર આત્મામાં છે ને. ભગવાન આનંદનો સાગર છે. ચૈતન્યમૂર્તિ નારાયણ સ્વરૂપ જ પરમાત્મસ્વરૂપ જ આત્મા છે. આહાહા...! એવા આત્માનો સંગ કરવો અને બાહ્યનો સંગ છોડવો એમ વીતરાગની વાણી કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? એ ૧૭ મી ગાથા કીધી. હવે ૧૮મી.

‘આગે જિનવચનમેં દર્શનકા લિંગ અર્થાત્ ભેષ કિતને પ્રકારકા કહા હૈ સો કહતે હૈ :-’ પરમાત્મા વીતરાગનો સ્વભાવ જે આત્માનો છે એવો જ વીતરાગભાવ પ્રગટ્યો છે. એ પરમાત્મા જૈનમાં લિંગનું-ભેષનું રૂપ કેવું હોય એનું વર્ણન આ ૧૮મી ગાથામાં છે.

एगं जिणस्स रूवं बिदियं उक्किट्टसावयाणं तु।

अवरट्टियाण तइयं चउत्थ पुण लिंगदंसणं णत्थि॥१८॥

અર્થ :- ‘દર્શનમેં એક તો જિનકા સ્વરૂપ હૈ,...’ જેવા વીતરાગ પરમાત્મા અંતરમાં વીતરાગતા પ્રગટ કરીને બાહ્ય લિંગ નગ્નદશા હતી. કેવળી પરમાત્માની દિગંબર મુદ્રા હતી. એ જિનનું રૂપ છે. એ એક ભેષ (છે).

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એણે કર્યું, ન કર્યું એનો પ્રશ્ન ક્યાં છે? એણે કહ્યું ને જે કર્યું છે એ પ્રમાણે એણે આચર્યું. કહ્યું પ્રમાણે ન કરવાનો અર્થ શું?

મુમુક્ષુ :- ભગવાને...

ઉત્તર :- એમ હોય નહિ. જેવું કર્યું છે એવું કહ્યું છે. વીતરાગ પરમાત્મા એ જિનલિંગ નગ્ન દિગંબર. અને અંતરમાં સર્વજ્ઞ વીતરાગ દશા. આ જિનનો ઉત્કૃષ્ટ ખરો ભેષ. સમજાય છે કાંઈ?

‘વહાં જૈસા લિંગ જિનદેવને ધારણ ક્રિયા વહી લિંગ હૈ,...’ દેખો! વીતરાગ પરમાત્મા જે થયા એ અંતરમાં દ્રવ્યનો આશ્રય કરી, સ્થિર થઈ અને કેવળજ્ઞાન પામ્યા ત્યારે એની દશા બાહ્યમાં તદ્દન નગ્ન દિગંબર દશા હતી. દિગંબર દશા વિના અંતરમાં કેવળજ્ઞાન થાય નહિ. દિગંબર દશાથી થાય નહિ પણ દિગંબર દશા ન હોય અને થાય એમ પણ હોય નહિ. આહાહા...! ભારે કામ ઝીણું. અહીં તો ઊડાવ્યું બધું, જેટલું જિનલિંગ વીતરાગનું છે તે ધારણ કરે તે જિનલિંગ કહેવાય છે.

‘તથા દૂસરા ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકોંકા લિંગ હૈ,...’ જુઓ! મુનિનું એ લિંગ છે. મુનિને પણ નગ્ન દશાનું લિંગ છે. જ્યાં સ્વરૂપની સાવધાનીમાં ગયો છે એને બાહ્યમાં નગ્નદશા સિવાયના બીજા

વિકલ્પ હોતા નથી. એનાથી આ વિરુદ્ધ છે... સમજાણું કાંઈ ? એ જિનદેવ વીતરાગદેવ છે. એણે નગ્ન દિગંબર દશા ધારણ કરી હતી. એને વીતરાગમાર્ગમાં લિંગ કહેવામાં આવે છે. મુનિનું લિંગ પણ એવું જ હોય. અંતર ભાન સહિત, હોં! એકલું નગ્નપણું નહિ. આગળ કહેશે હજી. સમજાણું કાંઈ?

‘તથા દ્વસરા ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકોંકા લિંગ હૈ...’ દસમી, અગિયારમી પડિમાને ઉત્કૃષ્ટ કહે છે. ખરી અગિયારમી પડિમા-ક્ષુલ્લક. એ નગ્ન દિગંબરથી હેઠલા દરજજાવાળા. અગિયાર પડિમાધારી પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા, લંગોટી એક હોય કાં એક સાધારણ વસ્ત્રનો ટુકડો હોય.

મુમુક્ષુ :- ઓઢવા કામ ન આવે.

ઉત્તર :- એ પગ હેઠે દબાય તો માથા હેઠે ન દબાય અને માથા હેઠે દબાય તો પગ હેઠે ન દબાય. એટલો ટુકડો હોય. એવું ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકનું બીજા નંબરનું લિંગ જૈનદર્શનમાં અનાદિથી કેવળજ્ઞાની પરમાત્માએ જોયેલું આ છે. સમજાણું કાંઈ?

‘ઔર તીસરા ‘અવરસ્થિતિ’ અર્થાત્ જઘન્યપદમે સ્થિત ઐસી આર્યિકાઓંકા લિંગ હૈ,...’ આર્જિકા એક કપડું રાખે. એ સિવાય બીજું કપડું ન હોય. એ આર્જિકા. સાચા આર્જિકા, હોં! અંતર અનુભવ, દષ્ટિ થઈ છે અને અંતરમાં આનંદની છોળ વર્તે છે. પંચમગુણસ્થાનને યોગ્ય અતીન્દ્રિય આનંદની ભૂમિકા જેને ચોથા ગુણસ્થાનવાળા સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવ કરતાં પણ શાંતિનો અંશ વધી ગયો છે. એવા ભાવલિંગમાં એનું બાહ્ય લિંગ એકલું એક વસ્ત્ર રાખે, એક જ વસ્ત્ર (રાખ). એવું એનું લિંગ હોય. આ ત્રણ લિંગ જૈનદર્શન વીતરાગ માર્ગ, સર્વજ્ઞ પરમાત્માના માર્ગમાં ત્રણ લિંગને લિંગ તરીકે ગણવામાં આવ્યા છે. ‘તથા ચૌથા લિંગ દર્શનમે હૈ નહીં.’ ચોથો ભેદ. ભેખની તરીકે કોઈ ચોથો ભેખ નથી. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

ભાવાર્થ :- ‘જિનમતમે તીનોં લિંગ અર્થાત્ ભેષ કહતે હૈં. એક તો વહ હૈ જો યથાજાતરૂપ જિનદેવને ધારણ ક્રિયા...’ વહ હૈ. જેવો જન્મ્યો, જેવો માતાએ જન્મ આપ્યો એવું નગ્નરૂપ. એ તો છૂટી શકે નહિ એટલે એ તો રહે. બાકી અંદરમાંથી તો દેહ પ્રત્યે પણ જ્યાં મમતા નથી એવું ભાવલિંગ અંદરમાં આત્માના આનંદનું જેને પ્રગટ થયું છે. સમજાણું? એને આ ત્રણ ભેખ હોય છે. એક યથાર્થ જિનદેવ, મુનિનું.

‘દ્વસરા ગ્યારહવીં પ્રતિમાકે ધારી ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકકા હૈ,...’ જુઓ! અગિયારમી લીધી એકલી. ‘ઔર તીસરા સ્ત્રી આર્યિકા હો ઉસકા હૈ. ઇસકે સિવા ચૌથા અન્ય પ્રકારકા ભેષ જિનમતમે નહીં હૈ. જો માનતે હૈં વે મૂલસંઘકે બાહર હૈં.’ મૂળસંઘ જે અનાદિનો વીતરાગ પરમાત્મા, સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર એક સમયમાં જેને ત્રણકાળ ત્રણલોકનું જ્ઞાન (વર્તે છે) અને વીતરાગ કેવળજ્ઞાની (થયા) એવા પરમાત્માએ જે આ માર્ગ કલ્પો એ મૂળસંઘની સ્થિતિ છે. એનાથી બીજી રીતે માને એ બધા ભ્રષ્ટો છે. સમજાણું કાંઈ? આ વસ્ત્ર-પાત્ર રાખીને મુનિપણું માને, વસ્ત્રપાત્ર રાખીને સાધુપણું માને એ બધા મૂળ અનાદિ સનાતન વીતરાગમાર્ગથી ભ્રષ્ટ થયેલાઓ છે. માર્ગ આ છે. સંપ્રદાયના આગ્રહીને જરી કઠણ પડે એવું છે. ‘દેવીચંદજી’!

અનાદિ વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમાત્મા, જેણે રાગના એક કણનો પણ નાશ કરી વીતરાગતા પ્રગટ કરી અને અત્પજ્ઞનો નાશ કરીને સર્વજ્ઞપણું પ્રાપ્ત થયું, એવા પરમેશ્વરે એ મૂળસંઘની સ્થિતિ જે હતી એમાં આવા ત્રણ લિંગ હતા. એ સિવાય મૂળસંઘથી ભ્રષ્ટ થયેલાઓ બીજા લિંગમાં મુનિપણું માને, બીજા વસ્ત્ર આદિ રાખીને આર્જિકા, સાધ્વીપણું માને એ બધા અનાદિ સનાતન સત્ય માર્ગથી ભ્રષ્ટ મિથ્યાદષ્ટિ છે. ‘દેવીચંદ્રજી’! આવો માર્ગ છે. માર્ગ તો એસા હે. લોકોને રુચે ન રુચે. અનાદિથી બીજી વાત સાંભળી હોય છે, ખબરેય ન હોય કે સત્ય શું છે અને બીજા વાડામાં જન્મ્યા હોય અને ન્યાં ને ન્યાં એના ભેખની વાતું સાંભળી હોય, એટલે આ સાધુ છે અને સાધ્વી છે (એમ માને), કહે છે કે એ બધા મૂળમાર્ગ અનાદિનો સનાતન સત્ય નારાયણ પરમાત્માને પ્રાપ્ત થવાની વિધિ જે વીતરાગ માર્ગમાં છે એ વીતરાગમાર્ગમાં ત્રણ લિંગો જ માન્ય છે. ચોથું લિંગ હોઈ શકતું નથી. આહાહા...! આવી વાત તો હવે ખુલ્લી છે, ભાઈ! સેઠી! આહાહા...!

ઓલો મહારાષ્ટ્રમાં ભેખ હોય છે. આ લુગડું આવું હોય એને બધા સ્વામી કહે. ગૃહસ્થોને. ગમે એ હોય. એ... સ્વામી! એમ કહે. આપણે ‘મોહનભાઈ’ એ નહોતું કહ્યું? એક ફેરી મોટરમાં જાતા હતા અને રાતનો ભાગ હતો ને માર્ગ પૂછવો હતો. હતો તો ગૃહસ્થ હતો. લોટા જેવું લુગડું ઠેઠ સુધી. લોટા જેવું. સ્વામી! સ્વામી કહ્યું ને? બીજો શબ્દ હતો સ્વામી સાથે. એ સ્વામી! આ રસ્તો ક્યાં આવ્યો? અહીં તો સ્વામી કહેવાની રીત જ છે. ગૃહસ્થ હોય, રાજા હોય, ભિખારી હોય, સમજાય ને? કસાઈ હોય. સ્વામી જ કહેવું પડે. એ તો અહીંની રીત છે, કહે. ‘મોહનભાઈ’એ કહ્યું હતું. આ ‘મોહનભાઈ’ સાથે હતા ને? સવારે ... નીકળ્યા ... ત્યાંથી કાંઈક માર્ગ ફાટતો હતો તો નહોતો જણાતો તો એણે પૂછ્યું. ગમે તે હોય. સ્વામી! આ માર્ગ ક્યાં આવ્યો? ઇ કંઈ ભેખમાં ગણાય નહિ. એમ મારે અહીં કહેવું છે. સમજાણું? ભેખ તો આ રીતના હોય એ વીતરાગમાર્ગમાં પાંચમા ગુણસ્થાનવાળી આર્જિકા અને શ્રાવકનો ભેખ આવો હોય. એક લંગોટી અને થોડો કટકો. અને શ્રાવિકા, આર્જિકાને એક કપડું (હોય). પહેરવાનું, ઓઢવાનું એનું એ એક કપડું. એટલી મમતા ટળી ગઈ છે કે એને સંયોગમાં એટલી જ ચીજ હોય.

અને મુનિ હોય અને આત્મજ્ઞાન સહિત જે મુનિ થયા છે, અંતર ભાવલિંગ જેને અંતરદષ્ટિ, આત્માનો અનુભવ (થયો છે), સચ્ચિદાનંદ પ્રભુનો જેને આનંદનો રસ પ્રગટ્યો છે... આહાહા...! અને એ આનંદ ઉપરાંત સ્થિરતાની આનંદની દશા ઉગ્ર થઈ ગઈ છે એનો ભેખ તો નગ્ન જ હોય. જિનનું રૂપ તે એનું રૂપ હોય. એ સિવાય સનાતન સર્વજ્ઞના પંથથી બીજી ભેખની દશા ગણવામાં આવી નથી.

મુમુક્ષુ :- થોડી તો છૂટ મૂકી.

ઉત્તર :- શું મૂકે? પણ જેમ હોય એમાં છૂટ શેની મૂકી? થોડો કટકો કપડું રાખે અને મુનિપણું માને એ તો આગળ કહી ગયા છે, નિગોદમાં જાશે. એના અગ્રેસરો થઈને ફરશે એની ત્રસની સ્થિતિ પૂરી થવા આવી છે.

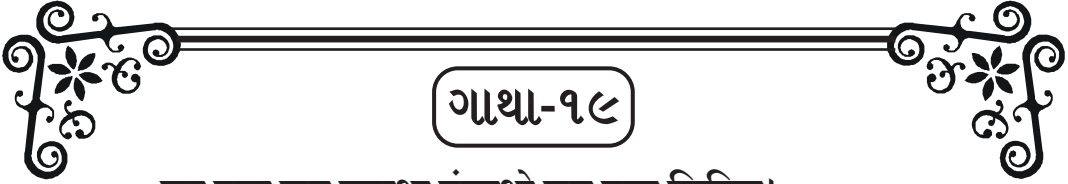
મુમુક્ષુ :- સાહેબ! ...

ઉત્તર :- આમાં લખ્યું છે એમ કહીએ છીએ કે? એય...! શેઠિયા આવ્યું હતું કે નહિ અંદર? અગ્રેસર છે. સાધારણ જીવ હોય એ બિચારા વળી સ્વર્ગ આદિમાં જાય પછી પરંપરાએ નિગોદમાં જાશે.

મુમુક્ષુ :- વાડો ત્યાં ને ત્યાં...

ઉત્તર :- વાડો તો ત્યાં જ રહેશે, બીજી જાશે ક્યાં? તત્ત્વના વિરાધકો, સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર વીતરાગદેવનો માર્ગ અનાદિ સનાતન, એના જે વિરાધકો, એની સ્થિતિ તો અમુક ભવે તો તેને નિગોદ દશા જ છે. ચાહે તો આચાર્ય નામ ધરાવે, ચાહે તો ઉપાધ્યાય નામ ધરાવે. સમજાણું કાંઈ? એવી વાત છે, ભાઈ! ભગવાન તીર્થંકરદેવે એમ કહ્યું છે. લ્યો, ૧૮ મી ગાથા (પૂરી થઈ). 'ચૌથા અન્ય પ્રકારકા ભેષ જિનમતર્મે નહીં હૈ. જો માનતે હૈં વે મૂલસંઘસે બાહર હૈં.' દેખો! મૂળ સંઘ જે અનાદિનો છે એનાથી બધા બાહ્ય છે.

આગે कहते हैं कि-ऐसा बाह्यलिंग हो उसके अन्तरंग श्रद्धान भी ऐसा होता है और वह सम्यग्दृष्टि है :-

છહ દ્રવ્ય ણવ પયત્થા પંચત્થો સત્ત તત્ત્વ ણિદ્ધિદ્ધા।

સદ્દહઙ્ગ તાણ રૂવં સો સદ્દિદ્ધી મુણેયવ્વો॥૧૧॥

ષટ્ દ્રવ્યાણિ નવ પદાર્થાઃ પંચાસ્તિકાયાઃ સપ્તતત્ત્વાનિ નિર્દિષ્ટાનિ।

શ્રદ્ધધાતિ તેષાં રૂપં સઃ સદૃષ્ટિઃ જ્ઞાતવ્યઃ॥૧૧॥

પંચાસ્તિકાય, છ દ્રવ્ય ને નવ અર્થ, તત્ત્વો સાત છે;

શ્રદ્ધે સ્વરૂપો તેમનાં, જાણો સુદૃષ્ટિ તેહને. ૧૯.

અર્થ :- છહ દ્રવ્ય, નવ પદાર્થ, પાંચ અસ્તિકાય, સાત તત્ત્વ-યહ જિનવચનમેં કહે હૈં, उनके स्वरूपका जो श्रद्धान करे उसे सम्यग्दृष्टि जानना।

ભાવાર્થ :- (જાતિ અપેક્ષા છહ દ્રવ્યોંકે નામ -) જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ ઔર કાલ-યહ તો છહ દ્રવ્ય હૈં; તથા જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ ઔર પુણ્ય, પાપ-યહ નવ તત્ત્વ અર્થાત્ નવ પદાર્થ હૈં, છહ દ્રવ્ય કાલ બિના પંચાસ્તિકાય હૈં। પુણ્ય-પાપ બિના નવ પદાર્થ સપ્ત તત્ત્વ હૈં। इनका संक्षेप स्वरूप इसप्रकार है-जीव तो चेतनास्वरूप है और चेतना दर्शन-ज्ञानमयी है; पुद्गल स्पर्श, रस, गंध, वर्ण, गुणसहित मूर्तिक है, उसके परमाणु और

સ્કંધકે દો ભેદ હૈં, સ્કંધકે ભેદ શબ્દ, બન્ધ, સૂક્ષ્મ, સ્થૂલ, સંસ્થાન, ભેદ, તમ, છાયા, આતપ, ઉદ્યોત ઇત્યાદિ અનેક પ્રકાર હૈં; ધર્મદ્રવ્ય, અધર્મદ્રવ્ય, આકાશદ્રવ્ય યે એક એક હૈં-અમૂર્તિક હૈં, નિષ્ક્રિય હૈં, કાલાણુ અસંખ્યાત દ્રવ્ય હૈ। કાલકો છોડકર પાંચ દ્રવ્ય બહુપ્રદેશી હૈં ઇસલિયે અસ્તિકાય પાંચ હૈં। કાલદ્રવ્ય બહુપ્રદેશી નહીં હૈ ઇસલિયે વહ અસ્તિકાય નહીં હૈ, ઇત્યાદિ ઁનકા સ્વરૂપ તત્ત્વાર્થસૂત્રકી ટીકાસે જાનના। જીવ પદાર્થ એક હૈ ઁર અજીવ પદાર્થ પાંચ હૈં, જીવકે કર્મબન્ધ યોગ્ય પુદ્ગલોંકા આના આસ્રવ હૈ, કર્મોંકા બંધના બન્ધ હૈ, આસ્રવકા રુકના સંવર હૈ, કર્મબન્ધકા ઝડના નિર્જરા હૈ, સમ્પૂર્ણ કર્મોંકા નાશ હોના મોક્ષ હૈ, જીવોંકો સુખકા નિમિત્ત પુણ્ય હૈ ઁર દુઃખકા નિમિત્ત પાપ હૈ; ઁસે સપ્ત તત્ત્વ ઁર નવ પદાર્થ હૈં। ઁનકા આગમકે અનુસાર સ્વરૂપ જાનકર શ્રદ્ધાન કરનેવાલે સમ્યગ્દૃષ્ટિ હૈં।।૧૧।।

ગાથા-૧૯ ઉપર પ્રવચન

‘આગે કહતે હૈં કિ-ઁસા બાહ્યલિંગ હો ઉસકે અંતરંગ શ્રદ્ધાન ભી ઁસા હોતા હૈ...’ ઁવું બાહ્ય લિંગ હોય ઁને અંતરંગ શ્રદ્ધા આવી હોય. અહીં વ્યવહારની શ્રદ્ધા કહેશે, પછી ૨૦માં નિશ્ચય ઁને વ્યવહાર બેય મૂકશે.

છહ દવ્વ ણવ પયત્થા પંચત્થી સત્ત તચ્ચ ણિદ્દિટ્ઠા।

સદ્દહઙ્ગ તાણ રૂવં સો સદ્દિટ્ઠી મુણેયવ્વો।।૧૧।।

છ દ્રવ્ય ભગવાને જોયા છે. કેવળજ્ઞાની પરમાત્માઁ જગતમાં અનંતા આત્માઓ, અનંતા પરમાણુઓ આ જડ, અસંખ્ય કાળાણુ, એક ધર્માસ્તિ, એક અધર્માસ્તિ, આકાશ (એમ) છ દ્રવ્ય. આવા લિંગવાળાને છ દ્રવ્યની શ્રદ્ધા તો બરાબર હોય છે. તો ઁનું બાહ્ય લિંગ કહેવાય નહિતર બાહ્ય લિંગ કહેવાતું નથી.

મુમુક્ષુ :- છ દ્રવ્ય, પાંચ કહે તો શું વાંધો?

ઉત્તર :- છ દ્રવ્ય. છે ને પાંચ? કહ્યા છે ને. ચેતાંબર કાળને જુદું દ્રવ્ય માનતા નથી. જીવ, અજીવની પર્યાયને માને છે. પણ ઁ તો બધું ફેર છે ત્યાં હવે ઁ સાધારણ વાતનો ક્યાં પ્રશ્ન? મોટો આખો મૂળસંઘથી બાહ્ય જ માર્ગ છે. વીતરાગનો માર્ગ ઁ નથી. જગતને બેસે ન બેસે, ઁને ઘરે રહું. સેઠી! એમ ‘કુંદકુંદાચાર્ય મહારાજ’ સંતોની જે રીત હતી ઁ રીતે આ વાત કરે છે. ભગવાન પાસે ગયા હતા. પરમાત્મા ‘સીમંધર’ પરમાત્મા પાસે. ત્યાં જઈને આવીને આ શાસ્ત્રો રચ્યા છે. સમજાણું કાંઈ? ‘સીમંધર’ ભગવાન ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વર્તમાન કેવળીપણે બિરાજે છે. ત્રિકાળ જ્ઞાનપણે બિરાજે છે. ઁની પાસે ગયા, આઠ દિ’ રહ્યા, સાંભળ્યું ઁને પછી અહીં આવીને આ બનાવ્યું છે. ભગવાન તો આમ કહેતા હતા. પરમેશ્વર વીતરાગદેવનો આ માર્ગ છે. સંપ્રદાયના પક્ષકારને ન બેસે ઁથી કંઈ સત્ય વસ્તુ બીજી થઈ જાય

નહિ. આવી વાત છે. આહાહા...! અને તે બાહ્ય લિંગ આવું હોય એને આવી શ્રદ્ધા અંદર હોય. એકલું બાહ્ય લિંગ નહિ, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

છ દ્રવ્યની શ્રદ્ધા એને હોય. અનંતા આત્માઓ છે, અનંતા પરમાણુ આ રજકણ અનંતગુણ છે, એવી એક સમયની પર્યાયમાં એ બધું જાણવાની, શ્રદ્ધાનો પર્યાય એવો હોય છે. નવ પદાર્થની શ્રદ્ધા હોય છે. છ દ્રવ્યના પેટા ભેદ કરીને (નવ કહેવાય). બે દ્રવ્ય એને સાત પર્યાય. ખુલાસો કહેશે.

‘પાંચ અસ્તિકાય,...’ કાળ સિવાય પાંચ અસ્તિકાય તત્ત્વો છે વીતરાગના કહેલા. જગતમાં જાણેલા, જોયેલા અને કહેલા. એની એને અંતરમાં શ્રદ્ધા હોય. અહીં તો હજી નવ તત્ત્વના નામેય ન આવડતા હોય, છ દ્રવ્યના નામેય ન આવડતા હોય અને થઈ ગયા શ્રાવક! ધૂળમાંય નથી, બધા એકડા વીનાના મીંડા છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- નમો અરિહંતાણં...

ઉત્તર :- નમો અરિહંતાણં ને એવું તો આવડતું હોય. સમજાણું કાંઈ? કાંઈ પડિકમણું ન આવડતું હોય, બીજું આવડતું ન હોય, તો પણ બેસાડી દે. નગ્ન થાય. નગ્ન થાય એટલે શું? સમજાણું કાંઈ?

‘સાત તત્ત્વ-ચહ જિનવચનમેં કહે હૈં,...’ સાત તત્ત્વો. ખુલાસો કહેશે. ‘ઉનકે સ્વરૂપકા જો શ્રદ્ધાન કરે...’ ‘સદ્દહૃ તાણ રૂવં’. તે દ્રવ્યનું અને તત્ત્વનું રૂપનું ‘શ્રદ્ધાન કરે ઉસે સમ્યગ્દષ્ટિ જાનના.’ તેની સાચી દષ્ટિ છે. આ સિવાય ઓછું-વત્તું માને એની દષ્ટિ સાચી નથી.

ભાવાર્થ :- ‘જાતિ અપેક્ષા છહ દ્રવ્યોંકે નામ- જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ ઔર કાલ-ચહ તો છહ દ્રવ્ય હૈં,...’ જગતમાં છ વસ્તુ છે. ‘જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ ઔર પુણ્ય, પાપ-ચહ નવ તત્ત્વ અર્થાત્ નવ પદાર્થ હૈં, છહ દ્રવ્ય કાલ બિના પંચાસ્તિકાય હૈં. પુણ્ય-પાપ બિના નવ પદાર્થ સપ્ત તત્ત્વ હૈં. ઇનકા સંક્ષેપ સ્વરૂપ ઇસપ્રકાર હૈ...’

‘જીવ તો ચેતનાસ્વરૂપ હૈ...’ ભગવાનઆત્મા ચેતનાસ્વરૂપ એ તો છે. એ જીવ. રાગસ્વરૂપ કે પુણ્યસ્વરૂપ એમ નહિ. આત્મા એ તો ચેતના જાણનાર-દેખનાર એવો ભગવાનઆત્માનો સ્વભાવ છે. શરીર, વાણી, મન ને પુણ્ય-પાપ એનામાં છે નહિ. આહાહા...! ભારે કરી. વાત જ એવી લાગે માણસને. પણ આ બધું છે ને? છે તે એનામાં રહ્યું, ચૈતન્યમાં ક્યાં છે? જીવ એને કહીએ, આત્મા એને કહીએ કે જેમાં જાણવા અને દેખવાનો ચેતનસ્વભાવ છે. જાણનાર-દેખનાર ભગવાન જ્ઞાતા-દષ્ટાથી ભરેલો ભગવાન છે. એને આત્મા કહીએ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘ચેતના દર્શન-જ્ઞાનમયી હૈ...’ દષ્ટા અને જ્ઞાતા. આત્મા ચેતના અને ચેતના તે દષ્ટા અને જ્ઞાતા. એ આપણે આવી ગયું છે. મોક્ષ અધિકાર. ‘પુદ્ગલ,...’ પુદ્ગલ છે આ પરમાણુ, આ પુદ્ગલ શરીર જડ (છે). શરીર, દાળ, ભાત, લાડવા, આ બધા મકાન, પૈસા બધા પુદ્ગલ જડ છે.

મુમુક્ષુ :- ભલે રહ્યા, એમાં શું નડે છે.

ઉત્તર :- કોણે ના પાડી? ભલે રહ્યા. જાણવાની વાત છે. છે એવું એણે જ્ઞાન કરવું જોઈએ. છે તો એને ઘરે. અહીં ક્યાં આવી ગયા છે.

‘પુદ્ગલ સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણ, ગુણસહિત મૂર્તિક હૈ,...’ આમાં તો રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ પરમાણુમાં-આ જડમાં છે. આ જડ શરીર, વાણી, મન, પુદ્ગલ, પૈસા, દાળ, ભાત એ બધા ચેતના-જ્ઞાન-દર્શન ગુણ વિનાના છે. એમાં જ્ઞાન, દર્શનનો ગુણ નથી. જડ છે, આ તો માટી છે. આ લાકડા, પૈસા. શું હશે આ પૈસો ઇ શું હશે? કહે છે, રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શથી ભરેલું એક મૂર્ત તત્ત્વ જડ છે. આ દેખાય ઇ મૂર્ત, દેખાય એ મૂર્ત. અને આત્મા તો અમૂર્ત છે. આહાહા...! સાંભળ્યું નથી, પણ એની ખબર ન મળે એને. પૈસા મારા, ધૂળ મારી, બાયડી મારી. હતા કે દિ’? પણ ઇ તો એના છે, ઇ તારા ક્યાંથી થઈ ગયા? તારું તો ચેતન છે. જાણવા-દેખવાથી ભરેલો દર્શન-જ્ઞાનનો ભંડાર ભગવાન છે. આહાહા...! પુદ્ગલ આ જડ.

‘ઉસકે પરમાણુ ઔર સ્કંધકે દો ભેદ હૈ,...’ આ પુદ્ગલમાં નાનામાં નાનો છેલ્લો હોય એ પરમાણુ કહેવાય. બે પરમાણુ આખો સ્કંધ પિંડ.. પિંડ (કહેવાય છે). ‘સ્કંધકે ભેદ શબ્દ,...’ એ જડનો ભેદ છે, આત્માનો નહિ. આત્મા બોલે નહિ, આત્મા તો જાણનાર-દેખનાર છે. આહાહા...! શબ્દ જડ છે, પુદ્ગલનો ભેદ છે, એ તો જડની દશા છે. આહાહા...! ‘બંધ,...’ પરમાણુમાં બંધ પડે ને. સૂક્ષ્મ સ્કંધ. ‘સ્થૂલ,...’ આ દાળ, ભાત, શાક બધું બહારનું. ‘સંસ્થાન,...’ આ બધા આકાર થાય ને? જુઓને! આ શીશપેનનો આકાર આ, આ આકાર, આ બધા આકાર એ બધો જડનો આકાર છે. ‘ભેદ,...’ પડે. એમાંથી જુદું પડે. ‘તમ,...’ અંધકાર. આ અંધકાર એ પુદ્ગલ જડ છે. ‘છાયા,...’ આ શરીરની છાયા પડે ને નીચે? એ જડ છે, અજીવ છે, પુદ્ગલ છે, માટી છે. સમજાણું? ‘છાયા, આતપ,...’ આ પ્રકાશનો આતપ પડે ને? સૂર્યનો. ‘ઉદ્યોત,...’ ચંદ્રનો. ‘ઇત્યાદિ અનેક પ્રકાર હૈ.’ એમ એણે શ્રદ્ધામાં બરાબર રાખવું જોઈએ. એ મારા નથી પણ એના આ સ્વરૂપે ઇ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘ધર્મદ્રવ્ય, અધર્મદ્રવ્ય, આકાશદ્રવ્ય યે એક એક હૈ,...’ ધર્માસ્તિ એક તત્ત્વ છે. ચૌદ બ્રહ્માંડમાં એક ધર્માસ્તિ નામનું અરૂપી તત્ત્વ છે, એક અધર્માસ્તિ નામનું અરૂપી તત્ત્વ છે. એ જીવ અને જડ ગતિ કરે એમાં ધર્માસ્તિનું નિમિત્ત (છે), સ્થિર થાય એમાં અધર્માસ્તિનું નિમિત્ત (છે). એ બે. ‘આકાશદ્રવ્ય,...’ જેમાં રહેવાનો સ્વભાવ છે. પુદ્ગલો આદિ એમાં રહે એ આકાશ. ખાલી પણ હોય. એ ‘એક એક હૈ, અમૂર્તિક હૈ, નિષ્ક્રિય હૈ,...’ એમાં પરિણમન છે પણ ક્ષેત્રાંતર થાતું નથી. એ ક્રિયા અહીં લેવી છે. સમજાણું કાંઈ? પરિણમન છે. બદલે છે, પણ ક્ષેત્રાંતર થતા નથી. ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ, આકાશ જ્યાં છે ત્યાં છે, અનાદિના એમ ને એમ છે. આહાહા...! એવી એને શ્રદ્ધા (હોય). બાહ્ય લિંગ આવા હોય એને આવી શ્રદ્ધા હોય છે. એ શ્રદ્ધાને હજી વ્યવહારશ્રદ્ધા કહેવામાં આવે છે. ‘કાલાણુ અસંખ્યાત દ્રવ્ય હૈ.’ કાળ છે, કાળ એ અસંખ્ય પ્રદેશ. અસંખ્ય અણુ, હોં! પ્રદેશ તો એક છે. અસંખ્ય અણુઓ છે.

‘કાલકો છોડકર પાંચ દ્રવ્ય બહુપ્રદેશી હૈં...’ કાળ સિવાય પાંચ દ્રવ્યમાં ઘણા પ્રદેશો છે. ‘ઇસલિયે અસ્તિકાય પાંચ હૈં. કાલદ્રવ્ય બહુપ્રદેશી નહીં હૈ ઇસલિયે વહ અસ્તિકાય નહીં હૈં,...’ કાળને અસ્તિ છે પણ કાય નથી. ઘણા પ્રદેશો નથી. એ તો સાધારણ વાત આવી ગઈ છે. ‘ઇત્યાદિ ઉનકા સ્વરૂપ તત્ત્વાર્થસૂત્રકી ટીકા સે જાનના.’

‘જીવ પદાર્થ એક હૈ ઔર અજીવ પદાર્થ પાંચ હૈં, જીવકે કર્મબંધ યોગ્ય પુદ્ગલોંકા આના આસ્રવ હૈં,...’ દ્રવ્યથી વાત લીધી છે. જીવને કર્મબંધનને યોગ્ય જે પરિણામ છે એ આસ્રવ છે અને રજકણો આવે ઇ જડ છે. અહીં જડથી વાત લીધી છે. જીવ જેવા પુણ્ય અને પાપના ભાવ કરે એ ભાવ છે તે આસ્રવ-મેલ છે. આહાહા...! અને એને લઈને નવા આવરણો આવે એને પણ આસ્રવ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઝીણી વાતું છે, ‘કરસનજીભાઈ’! કોઈ દિ’ સાંભળી નથી. ધંધા કરીને નવરાશ ન મળે કોઈ દિ’. નોકરી કરી હોય, ધંધા કરે અને માંડ માંડ જિંદગી કાઢે એમાં ધર્મ શું ને આત્મા શું, સાંભળ્યું પણ ન હોય, સમજે તો ક્યાંથી? આહા...હા...!

‘કર્મોંકા બંધના બંધ હૈં,...’ આત્મા પોતાના સ્વરૂપને ભૂલીને જેટલી ભૂલ કરે એના પ્રમાણમાં એને નવા રજકણોનો બંધ પડે, કર્મનું બંધન પડે. એને અહીં બંધ-દ્રવ્યબંધ ગણ્યું છે. ‘આસ્રવકા રૂકના સંવર હૈં,...’ પુણ્ય અને પાપના ભાવ રોકાય અને આત્માના અંતરની એકાગ્રતા થાય એને સંવર નામ ધર્મની શુદ્ધિની વાત કહેવામાં આવે છે. એનું નામ ધર્મ. આહાહા...! પુણ્ય અને પાપના બે ભાવ, એનાથી ખસીને ભગવાન શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ આત્મા, એમાં એકાગ્રતા થાય એને ધર્મની શુદ્ધિ પ્રગટી તેમ કહેવામાં આવે છે. ધર્મ આનું નામ છે.

‘કર્મબંધકા ઝડના નિર્જરા હૈં,...’ પરની જ વાત કરી છે. કર્મના રજકણો ખરે, આત્માના સ્વરૂપનો આશ્રય લઈ આનંદનો નાથ ભગવાનનો આશ્રય (લઈ) એના પેટામાં જઈ, સ્વભાવમાં જઈ સ્થિર થાય એથી કર્મના રજકણોનો બંધ ટળી જાય એને નિર્જરા કહેવાય છે. ‘સંપૂર્ણ કર્મોંકા નાશ હોના મોક્ષ હૈં,...’ મોક્ષનો અર્થ ઇ. બધા કર્મનો અભાવ થઈને એકલી પવિત્રતા પ્રગટ થઈ જાય. આત્માની પવિત્રતા પૂર્ણ પ્રગટ થાય તેનું નામ મોક્ષ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘જીવોંકો સુખકા નિમિત્ત પુણ્ય હૈં,...’ લ્યો. આ ધૂળ-બૂળ પૂર્વના પુણ્યને લઈને મળે ને? શરીર ઠીક (મળે), એ બાહ્યના ધૂળના સુખનું નિમિત્ત પુણ્ય કહેવાય. આ વ્યવહારુ સુખ દુનિયા માને છે ને? પૈસામાં સુખ છે ને બાયડીમાં સુખ છે. ધૂળમાંય નથી. સુખ તો તારા સ્વરૂપમાં છે. એ દુઃખને અહીંયાં સુખ તરીકે લોકો કહે છે એ અપેક્ષાએ કહ્યું છે. પુણ્ય-પાપની વ્યાખ્યા કરે છે ને. ‘દુઃખકા નિમિત્ત પાપ હૈ, ઐસે સપ્ત તત્ત્વ ઔર નવ પદાર્થ હૈં, ઇનકા આગમને અનુસાર સ્વરૂપ જાનકર...’ બરાબર સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે જે જાણીને કહ્યા છે એનું સ્વરૂપ જાણીને શ્રદ્ધા કરે તો તે બાહ્ય લિંગવાળાને વ્યવહાર સમકિતી આને કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? એકલું બાહ્ય લિંગ કામ ન કરે, એમ કહે છે. આહા...!

અબ વ્યવહાર-નિશ્ચયકે ભેદસે સમ્યક્ત્વકો દો પ્રકારકા કહતે હૈં :-

ગાથા-૨૦

જીવાદીસદ્દહણં સમ્મત્તં જિણવરેહિં પણ્ણત્તં।
વવહારા ણિચ્છયદો અપ્પાણં હવડ સમ્મત્તં॥૨૦॥

જીવાદીનાં શ્રદ્ધાનં સમ્યક્ત્વં જિનવરૈઃ પ્રજ્ઞપ્તમ્।
વ્યવહારાત્ નિશ્ચયતઃ આત્મૈવ ભવતિ સમ્યક્ત્વમ્॥૨૦॥

જીવાદિના શ્રદ્ધાનને સમ્યક્ત્વ ભાખ્યું છે જિને;
વ્યવહારથી, પણ નિશ્ચયે આત્મા જ નિજ સમ્યક્ત્વ છે. ૨૦.

અર્થ :- જિન ભગવાનને જીવ આદિ પદાર્થોકે શ્રદ્ધાનકો વ્યવહાર-સમ્યક્ત્વ કહા હૈં ઓર
અપને આત્માકે હી શ્રદ્ધાનકો નિશ્ચય-સમ્યક્ત્વ કહા હૈં।

ભાવાર્થ :- તત્ત્વાર્થકા શ્રદ્ધાન વ્યવહારસે સમ્યક્ત્વ હૈં ઓર અપને આત્મસ્વરૂપકે અનુભવ
દ્વારા ડસકી શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ, રુચિ આચરણ સો નિશ્ચયસે સમ્યક્ત્વ હૈં, યહ સમ્યક્ત્વ આત્માસે
ભિન્ન વસ્તુ નહીં હૈં, આત્માહીકા પરિણામ હૈં સો આત્મા હી હૈં। ઈસે સમ્યક્ત્વ ઓર આત્મા ઈક હી
વસ્તુ હૈં યહ નિશ્ચયકા આશય જાનના॥૨૦॥

ગાથા-૨૦ ઉપર પ્રવચન

‘આગે વ્યવહાર-નિશ્ચયકે ભેદસે સમ્યક્ત્વકો દો પ્રકારકા કહતે હૈં :-’ લ્યો ઠીક!

જીવાદીસદ્દહણં સમ્મત્તં જિણવરેહિં પણ્ણત્તં।

વવહારા ણિચ્છયદો અપ્પાણં હવડ સમ્મત્તં॥૨૦॥

જીવ, અજીવ, પુદ્ગલ આદિ ‘પદાર્થોકે શ્રદ્ધાનકો વ્યવહાર-સમ્યક્ત્વ કહા હૈં...’ એટલે
શુભરાગ છે. સમજાણું કાંઈ? ‘જિન ભગવાનને.. કહા હૈં.’ પરમાત્માએ આવા દ્રવ્ય, નવતત્ત્વ
વગેરેની શ્રદ્ધા, એવો જે શુભરાગ, એને વ્યવહારસમકિત નિશ્ચય સમકિત હોય એને આવા
ભાવને વ્યવહાર-સમકિત કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? ‘ઔર અપને આત્માકે હી
શ્રદ્ધાનકો નિશ્ચય-સમ્યક્ત્વ કહા હૈં.’ આત્મા સચ્ચિદાનંદ નિર્મળાનંદ પવિત્રતાનું ધામ છે, એવો
અંતરમાં અનુભવ થઈને શ્રદ્ધા કરવી એનું નામ સાચું સમકિત છે. એ સાચો ઈર્ષ્યો, એને સાચી
શ્રદ્ધા થઈ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવા બાહ્યલિંગવાળાને આવું હોય તો પેલાના બાહ્ય
વ્યવહાર કહેવામાં આવે. અજ્ઞાનીને તો કહે છે, શ્રદ્ધા પણ ખોટી, લિંગ પણ ખોટા, એ તો બેયથી

ભ્રષ્ટ છે. આહાહા...! કામ ભારે ‘અષ્ટપાદુડ’નું. પ્રાભૃત છે ને? સાર છે ને? સાર. માખણ (છે). મૂળ તત્ત્વ વીતરાગ પરમાત્માએ અનાદિથી જોયેલું, જાણેલું, કહેલું આ તત્ત્વ છે. સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, બાહ્યલિંગ ત્રણ કલ્યા, એને આવા છ દ્રવ્યની શ્રદ્ધા આદિ હોય તે વ્યવહાર શુભરાગ છે. અને એને પણ વ્યવહાર ક્યારે કહેવાય? અને એને બાહ્યલિંગ નિમિત્તરૂપે પણ ક્યારે કહેવાય? કે એને જીવ-આત્મા અખંડ આનંદનો કંદ, શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ હું એવી અંતરમાં રાગ વિનાની નિર્વિકલ્પ દૃષ્ટિ થાય, એને ભગવાને સાચું સમકિત કહ્યું છે. સમજાય છે કાંઈ? જુઓ!

‘અપને આત્માકે હી શ્રદ્ધાનકો નિશ્ચય-સમ્યક્ત્વ કહા હૈ.’ છે ને? ‘અપ્પાણં હવઙ્ગ સમ્મત્તં’ આત્માકે સમકિત, એમ પાછું અહીં તો એમ લીધું. સમજાણું કાંઈ? શરીર, વાણી, લિંગ વિનાનું આત્મા તત્ત્વ અને આવા આસ્રવ ને બંધના વિકલ્પ વિનાનું તત્ત્વ, એવો જે આત્મા ચેતના, દર્શન-જ્ઞાનના સ્વભાવવાળો આત્મા, એનો અંતરમાં અનુભવ થઈને પ્રતીતિ થવી એને સાચું સમકિત, સાચો ઈર્ષ્યો એમ કહેવામાં આવે છે. નહિતર ત્યાં સુધી ખોટો છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! ભારે વાત ભાઈ! આવું નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન, નિર્વિકલ્પ આત્મા વસ્તુ છે, વિકલ્પ નામ રાગ વિનાનું, પણ છે મહાપદાર્થ, મહા જ્ઞાન, દર્શન, આનંદના સ્વભાવથી ભરેલો. એવા આત્માની સ્વભાવ સન્મુખ થઈ અને વિકલ્પ તૂટીને નિર્વિકલ્પ શ્રદ્ધાનો અનુભવ થવો એને ભગવાન સાચું સમકિત, નિશ્ચય સમકિત, યથાર્થ સમકિત, વાસ્તવિક સમકિત કહેવામાં આવે છે. એને આવું વ્યવહાર સમકિત હોય છે, એને આવા વ્યવહાર લિંગ હોય છે. એમ ત્રણેયની વાત કરી, જુઓ! સમજાણું કાંઈ?

જેને નિશ્ચય નથી એને વ્યવહાર પણ સાચો છે નહિ, તો એના લિંગની પણ ગણતરી છે નહિ. એવા નગ્નપણાના દ્રવ્યલિંગ તો અનંતવાર ધારણ કર્યા. સમજાણું કાંઈ? પણ જેને નિશ્ચય સમ્યક્ (થયું છે), શુદ્ધ ચૈતન્ય ભગવાન પરમેશ્વરે કહ્યો એવો આત્મા અંદર સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ (છે), એની પ્રભુતાની પ્રતીતિ, પ્રભુતાનું જ્ઞાન થઈને અંદરમાં થવી એનું નામ સાચું સમકિત (કહે છે). એવું સાચું સમકિત હોય ત્યાં છ દ્રવ્યની શ્રદ્ધા આદિ હોય એ વ્યવહારસમકિત, ઉપચારિત સમકિત (કહેવાય છે). એવો હોય ત્યાં લિંગ આવું હોય એ નિમિત્તની દશાનું વર્ણન છે. સમજાણું કાંઈ? વ્યવહારશ્રદ્ધા એ અભ્યંતર નિમિત્ત, આ બાહ્ય નિમિત્ત. બેય નિમિત્તની વ્યાખ્યા છે. નિમિત્ત આવું હોય. આવા નિમિત્ત સિવાય બીજું નિમિત્ત હોય નહિ, એમ કહે છે. શું કહ્યું સમજાણું આમાં?

ફરીને. જેને નિશ્ચય સ્વભાવનું સમ્યગ્દર્શન, શુદ્ધ ચૈતન્ય પરમાત્મા પોતે જ હું હું એવી અંતર્મુખ થઈને ભાન થઈને પ્રતીતિ થવી એ સાચું સમકિત, એ સમ્યગ્દર્શન, સત્યદર્શન (છે). એવા સત્યદર્શનવાળાને વ્યવહાર સમકિતનો વિકલ્પ છ દ્રવ્યનો, નવ તત્ત્વનો હોય એ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. એ અભ્યંતરમાં વ્યવહાર આવું નિમિત્ત એને હોય છે, બીજું નિમિત્ત હોઈ શકે નહિ. અને એને આ ત્રણ લિંગનું નિમિત્ત બાહ્યમાં હોય છે. ચોથું લિંગ-ભેજ એને હોતો નથી, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

એકલી નગ્નદશા ધારણ હોય તોય મુનિપણું નહિ. એકલા વ્યવહાર સમકિત ને

પંચમહાવ્રતના વિકલ્પ હોય એ વ્યવહાર જ નથી અહીં. નિશ્ચય વિના વ્યવહાર કેવો? તો એ પણ વ્યવહાર પણ નથી અને મુનિ પણ નથી. આહાહા...! ભારે કામ. સમજાણું કાંઈ? જેને લંગોટી એક હોય અને કપડું એક જ નાનું હોય અને અગિયાર પડિમા ધારવાના વિકલ્પ હોય પણ જેને અંતર અનુભવની દૃષ્ટિ અને સમકિત નથી એને શ્રાવક કહેતા નથી, એને ક્ષુલ્લક-બુલ્લક કહેતા નથી, કહે છે. પંડિતજી! બાત તો એસી હૈ.

એમ અર્જિકા. એક કપડું રાખે, એક વાર આહાર લે. પણ એ જો અંતર નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન હોય તો વ્યવહાર સમકિતના વિકલ્પને નિમિત્ત અને તો એ લિંગને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. વસ્તુ ન મળે તો નિમિત્ત કોનું પણ? સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! પણ નિમિત્ત હોય તો આવું જ હોય, બીજું હોય નહિ એમ સિદ્ધ કરે છે.

મુમુક્ષુ :- નિમિત્ત ન હોય એમ હોય?

ઉત્તર :- ન હોય એમ બને નહિ. હોય તો આવું જ હોય. સેઠી! કહો, સમજાય છે કે નહિ આમાં? આ તો સાદી વાત છે. આ સંપ્રદાયના આગ્રહ માનીને બેઠા હોય એને તો આ ઘા વાગે એવું છે કે આવો માર્ગ ક્યાંથી કાઢ્યો? બસ, આ એક જ માર્ગ સાચો, બીજા ખોટા? આહાહા...! માર્ગ આવો છે, બાપુ! શું કહીએ? ભગવાન ત્રણલોકના નાથ પરમેશ્વરે આ કહ્યું છે. આ સિવાયનો માર્ગ તે વ્યવહાર ને નિશ્ચય એક્કેય માર્ગ સાચો નથી. સમજાણું કાંઈ?

ભાવાર્થ :- ‘તત્ત્વાર્થકા શ્રદ્ધાન વ્યવહારસે સમ્યક્ત્વ હૈ...’ પેલું તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન નહિ, હોં! ‘ઉમાસ્વામી’માં જે તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન છે એ તો નિશ્ચય સમકિત છે. નવતત્ત્વના ભેદવાળી શ્રદ્ધા તે વ્યવહાર સમકિત છે એમ અહીં સમજવું. ‘દેવીચંદ્રજી’! આ ‘તત્ત્વાર્થકા શ્રદ્ધાન વ્યવહારસે સમ્યક્ત્વ હૈ...’ ઇ તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન સમ્યગ્દર્શન નહિ. ઇ તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન એ સમ્યગ્દર્શન તો નિશ્ચય સમકિત છે. પણ એવી શ્રદ્ધામાં નવતત્ત્વ ને છ દ્રવ્યની શ્રદ્ધાનો જે ભેદવાળો વિકલ્પ છે અને અહીં વ્યવહાર સમકિત કહ્યું છે. મૂળમાં કીધું ને? જુઓને! ‘જીવાદીસદ્દહણં’ એમ શબ્દ છે ને? એણે એ પ્રશ્ન કર્યો હતો ત્યાં, ૧૫૫ ગાથા ‘સમયસાર’માં આવે છે ને? ‘જીવાદીસદ્દહણં સમ્મત્તં’ ૧૫૫ ગાથા. ‘વિદ્યાનંદજી’ને ન્યાં દિલ્હીમાં પૂછ્યું હતું, કીધું, ‘જીવાદીસદ્દહણં’ નિશ્ચય છે. જ્ઞાનની પરિણતિ થવી એનું નામ સમકિત છે. એકલા જીવાદિ નવ તત્ત્વ એ નહિ. ન્યાં પાઠ છે. જીવાદિનું શ્રદ્ધાન એટલે કે જ્ઞાનનું એ રીતે પરિણમવું, જ્ઞાન એ રૂપે પરિણમી જાય, નિર્વિકલ્પ વીતરાગી પર્યાયપણે થાય એને સમકિત કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! સાંભળ્યું પણ ન હોય અને બેઠે તો ક્યાંથી હોય? આમ ને આમ અનાદિથી ચોર્યાશીના અવતારમાં રખડે છે. રખડવામાં હોંશિયાર છે. વાસ્તવિક દોષ ટાળવામાં હોંશિયાર નથી. આહાહા...!

વિપરીત માન્યતાથી અને વિપરીત રાગ-દ્વેષના ભાવથી દુઃખી છે. અનાદિનો જીવ દિગંબર સાધુ થયો પણ અંતરમાં વિપરીત શ્રદ્ધાના કારણે દુઃખી છે. નગ્ન મુનિ થયો, અઠ્યાવીસ મૂળગુણ પાળ્યા પણ એને નિમિત્ત તરીકે કહેવામાં ન આવ્યું. કારણ કે ઉપાદાન પ્રગટ્યું નથી,

નિમિત્ત કહેવું કોને? આહાહા...! નિમિત્ત કહો કે વ્યવહાર કહો. પેલો અસદ્ભુત વ્યવહાર છે, આ અસદ્ભુતનો ઉપચાર ભાગ છે. પેલો અસદ્ભુત ... બાકી તો રાગ તે અસદ્ભુત ઉપચાર છે, ખ્યાલમાં આવે એ. ખ્યાલમાં ન આવે એ અસદ્ભુત અનુપચાર. એવી વાત છે.

આત્મા... અહીં તો કહે છે કે તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન સમકિત એટલે સાચી પ્રતીતિ ઇ કઈ? ‘ઉમાસ્વામી’એ કહ્યું ઇ શું? અને આ કહ્યું ઇ શું? ‘જીવાદીસદ્દહણ’ અહીં નવતત્ત્વના ભેદવાળી શ્રદ્ધાને તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન (કહ્યું છે). કારણ કે પાઠમાં ‘જીવાદીસદ્દહણ’ છે ને? એનો ખુલાસો કરે છે ને? એટલે તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન જે ન્યાં ‘ઉમાસ્વામી’એ કહ્યું છે એને કેટલાક વ્યવહાર સમકિત માને છે. બધાને પૂછ્યું હતું, આ તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન એ શું? વ્યવહાર શ્રદ્ધા, વ્યવહાર શ્રદ્ધા. પણ વ્યવહાર શ્રદ્ધા તો રાગ છે. એનો માર્ગ છે આ? ચોપડીમાં છે ને. એ.. સેઠી! એ સેઠીને ક્યાં ભાન હતું? ઇ બધા એમ ને એમ હા, હા (કરતા હતા).

મુમુક્ષુ :- ઇ છાપેલી ચોપડીમાં કહે છે કે સોનગઢની છાપેલીમાં?

ઉત્તર :- લ્યો, ઠીક. તમારી છાપેલી ચોપડીમાં લખ્યું છે, કહે છે. કોણે છાપી છે? પન્નાલાલ. તમારી દિગંબરની હશે. છે ને ચોપડી? લાવોને. આમાં લખ્યું છે, તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શન, એ વ્યવહાર છે. અરે...! આવા ને આવા પંડિતો પણ સમજે નહિ. એય! ‘દેવીચંદ્રજી’!

મુમુક્ષુ :- બહુ લજજાની વાત હૈ...

ઉત્તર :- લજજા કી બાત હૈ. ... આ તો વસ્તુની સ્થિતિ એવી છે. વ્યક્તિગત કાંઈ નહિ. આવું સ્વરૂપ જ છે, ભાઈ! શું થાય? આહાહા...! જ્યારે તત્ત્વાર્થસૂત્રનું તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનને વ્યવહાર સમકિત કહે ત્યારે નિશ્ચયનો અધિકાર આવ્યો ક્યાં? અને એવા વ્યવહાર સમકિતવાળાને પાંચ જ્ઞાન જ્ઞેય કહ્યા? મતિ, શ્રુત, અવધિ ને પાંચ જ્ઞાન એવાને કહ્યા? એને ચારિત્ર કહ્યું? સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ. વ્યવહારસમકિત તો પછી જ્ઞાન પણ વ્યવહાર અને ચારિત્ર પણ વ્યવહાર. ત્રણેય વ્યવહાર (થયા). સમકિત વ્યવહાર અને ચારિત્ર નિશ્ચય એમ ક્યાંથી આવે એમાં? આવે છે. અહીં તો કહેવું છે, તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન સમ્યગ્દર્શન એ પાઠમાં બે ખુલાસો છે ને? ‘જીવાદીસદ્દહણં સમ્મત્તં વવહારા’ એનો ખુલાસો કરે છે.

મુમુક્ષુ :- એને વ્યવહાર કહ્યો છે. નિશ્ચય કીધો તો...

ઉત્તર :- તો પણ ‘અપ્પાણં હવઙ્ગ સમ્મત્તં’ ભગવાન જ્ઞાનમૂર્તિ નિર્વિકલ્પનું અંતર ભાન અને પ્રતીત થવી એ સાચું સમકિત, બાકી ખોટા સમકિત છે. આ નિશ્ચય સમકિત વિના વ્યવહાર સમકિત પણ કહેવામાં આવતું નથી. વ્યવહારાભાસ છે અને લિંગ પણ એનું છે ઇ પણ વ્યવહારાભાસ અસદ્ભુત જૂઠું છે. સમજાણું કાંઈ?

અહીં વ્યવહાર છે અને ન્યાં નિશ્ચય છે એમ કોઈ કહે તો એનું કારણ? અહીં તો ‘જીવાદીસદ્દહણ’ને વ્યવહાર ચોખ્ખો (જુદો) પાડ્યો છે અને નિશ્ચય ‘અપ્પાણં હવઙ્ગ સમ્મત્તં’ એમ કહ્યું છે. એટલે અહીંનું આ તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન વ્યવહાર લખ્યું છે એ બરાબર છે. અને ન્યાં જે કહ્યું

છે, ‘જીવાદીસદ્દહનં’, નવતત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન કીધું ને? નામ તો સાતેય તત્ત્વના નાખ્યા. જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા ને મોક્ષ. ઇ તો અંદરનું જ્ઞાન થઈને અંતર સન્મુખ થઈને પ્રતીતિ થઈ છે એની વાત છે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનની વ્યાખ્યા છે. સમજાણું કાંઈ? અહીં આ તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન છે ઇ વ્યવહાર સમકિતની વ્યાખ્યા છે. સેઠી! ન્યાં બધાને પૂછે પહેલા. તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન સમ્યગ્દર્શન પૂછતા હતા એ તો વ્યવહાર છે. ‘ચાંદમલજી’ને પૂછ્યું હતું. એ કહે, વ્યવહાર છે. તો કહે, એ શબ્દમાં ભૂલ થઈ ગઈ, ભાષામાં ભૂલ થઈ ગઈ. ઠીક. મારી ભુલ નથી. આવા ને આવા. ‘ચાંદમલજી’ હતા ને? ‘ઉદયપુર’ના. સમજાણું કાંઈ? એમાં છે, ઇ તો બતાવ્યું હતું, લખેલું હતું ઇ બતાવ્યું હતું.

અહીં કહે છે, જેને આત્માનું નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન નિર્વિકલ્પ રાગનો કર્તા નહિ, દેહની ક્રિયા મારી નહિ, દેહની ક્રિયાનો કર્તા નહિ, આ મારો પર્યાય જેટલો પણ ભાવ નહિ. એવી જેને ચૈતન્ય દ્રવ્યની ધ્રુવતાના લક્ષે જે દષ્ટિ થઈ તેને સાચું સમકિત અને સાચો ઠર્યો એ ચોથે ગુણસ્થાને આવ્યો. આ વિના શ્રાવક ને મુનિ બધા એકડા વિનાના મીંડા છે. આ લિંગ આવા હોય તો એને. બીજા લિંગ હોય એની તો વાત જ નથી. એની તો શ્રદ્ધા પણ ખોટી ને લિંગ પણ ખોટા, બધું ખોટું. સમજાણું કાંઈ? માર્ગ તો આ છે, બેસે ન બેસે, ઇ સ્વતંત્ર છે. અનાદિથી એને બેઠું નથી. આહા....!

અહીં તો કહે છે, જેને બાહ્ય લિંગ આવું હોય, અભ્યંતરમાં પણ અઠવાવીસ મૂળગુણના વિકલ્પ મુનિને હોય એને આવું નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન હોય તો પેલાને વ્યવહાર કહેવામાં આવે. કેટલું આમાં સમજવું? ઊંધું ઘણું ગરી ગયું છે એટલે પ્રમાણમાં એને બધું સવળું સમજવું પડશે.

‘ઔર અપને આત્મસ્વરૂપકે અનુભવ દ્વારા ઉસકી શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ, રુચિ, આચરણ સો નિશ્ચયસે સમ્યક્ત્વ હૈ,...’ દેખો! ભગવાનઆત્મા પોતાના આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ કરી. ભાષા દેખો! આમ શ્રદ્ધા-બદ્ધા ન કામ આવે, કહે છે. આ આત્મા જ્ઞાયક ચિદાનંદ આનંદસ્વરૂપ છે એવું અંતરમાં જ્ઞાન થઈ, અનુભવ થઈ અને અનુભવમાં પ્રતીતિ થવી, તેની શ્રદ્ધા, તેની પ્રતીતિ, તેની રુચિ અને તેમાં આચરણ-આત્માનું ઠરવું, એનું નામ નિશ્ચય સમકિત છે. જુઓ! અહીં તો ‘આચરણ સો નિશ્ચયસે સમ્યક્ત્વ હૈ,...’ (એમ કહ્યું છે). ભાઈ! શું કહ્યું છે? એટલું આચરણ ત્યાં આવે છે. એને અહીં નિશ્ચય સમકિત કહ્યું. સમજાણું કાંઈ? આ સ્વરૂપાચરણ. અનંતાનુબંધીનો અભાવ થઈ અને અંદર ઠર્યો છે. શાંતિ પ્રગટી છે, પ્રતીતની સાથે શાંતિ પ્રગટી છે. આહાહા...! ભારે કામ, ભાઈ! ઘણાંય પુસ્તક તો પડ્યા છે પણ વાંચે છે ક્યાં? અને વાંચે તો પોતાની દષ્ટિએ વાંચે, અર્થ કરે પોતાની દષ્ટિએ. આહાહા...! ‘કુંદકુંદાર્ય’ને પક્ષકાર કહે. ‘રામજીભાઈ’ના હતા ને? પેલા ‘ચુડગર’. આ વાંચ્યું હતું કે આવું હોય ત્યાં.. સંપ્રદાયની વાત છે. ઇ ન્યાં પહેલું મળ્યું હતું. ‘અષ્ટ પાદ’ ઇ મળ્યું હતું. (સંવત) ૧૮૮૦માં. ‘રાજકોટ’માં. ... એમાં લખ્યું હતું. જ્યાં ત્યાં આવે, નગનપણું તે મુનિપણું. સંપ્રદાય નહિ, એ તો વસ્તુની સ્થિતિ છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ત્યાં સમકિતની વ્યાખ્યા બરાબર કહે.

ઉત્તર :- ત્યાં સમકિતની બરાબર. એણે પોતે છાપ્યું છે ને. ... ઇ તો બરાબર લખ્યું છે પણ

એના વાંચનમાં બધો ફેર છે.

અહીં કહે છે, પોતાનો ભગવાન, એ પર ભગવાન ને વીતરાગદેવને માનવા એ પણ વિકલ્પ અને રાગ છે અને પરદ્રવ્ય છે. એ સમકિત નહિ. લોકોમાં દાખલો આપે છે. છાશ જોઈતી હોય તો પછી... શું કહેવાય છે? દોણી સંતાડે? અમારે મામી હતા ને? ત્યાં ભેંસ રાખતા. અહીં તો અમારે ભેંસ રાખવાનું ક્યાં સાધન હતું. સાધન નહોતા. સાધારણ. પછી છાશ-બાશ લેવા જઈએ તો બે શેર સારી છાશ આપે. ઘરે મહેમાન આવ્યા હોય અને ઝાઝી જોઈતી હોય તો બોઘણું મોઢા આગળ કરવું પડે. જુઓ! આ બોઘણું છે આમાં નહિ આવે. દસ શેર છાશ જોઈએ. બોઘણું સમજો છો? બર્તન. સગા મામી હતા. એકલા હતા ને. ‘જગજીવનભાઈ’ હતા. ગુજરી ગયા. કઢી કરવી હોય ને પછી દરરોજ શેર છાશ આપે, એ પાલવે? ઘરે પાંચ-સાત મહેમાન હોય, કઢી, દાળ, ભાત, શાક ... એમ અહીં માર્ગ છે ઇ ખુલ્લો મૂક્યા વિના અમે સમજીએ શી રીતે? માર્ગ તો આવો છે, ભાઈ! કડક લાગો, વિપરીત લાગો, પક્ષ લાગો તો પણ માર્ગ તો આ છે. બીજો માર્ગ જો આડોઅવળો કાંઈ માને તો વીતરાગ માર્ગથી ભ્રષ્ટ થયેલાઓ મિથ્યાદષ્ટિ છે. ‘જાદવજીભાઈ’! આવું છે. જુઓ!

વ્યવહાર... પાઠમાં વ્યવહાર પહેલો છે ને? પછી નિશ્ચય શ્રદ્ધારૂપી આચરણ. ‘આચરણ સો નિશ્ચયસે સમ્યક્ત્વ હૈ,...’ ત્યાં પછી પેલા લઈ લે કે આચરણ આવું. સ્વરૂપની સ્થિરતા આત્માની હોય તો ઇ (કહેવું છે). ઇ વાત નથી અહીં. લઈ જાય ને, શું કરે? અહીં તો એવું સ્વરૂપ આત્માનું છે. જ્ઞાયક, આનંદ, અનંતગુણનો અરૂપી પિંડ આત્મા (છે), એના સન્મુખ થઈને, સ્વભાવ સન્મુખ થઈને રાગ ને પર્યાયથી વિમુખ થઈને અંતરમાં અનુભવમાં પ્રતીતિ થવી (તે સમ્યગ્દર્શન છે). એમાં પ્રતીતિની સાથે સ્થિરતા પણ હોય છે તે આચરણ. ભૂમિકાની યોગ્યતા. એને નિશ્ચય સમકિત-સાયું સમકિત કહેવામાં આવે છે. એને ચોથું ગુણસ્થાન સાયું છે, બાકી બધા ગણેગણ છે. કહ્યું નહિ?

આત્મા આનંદ અને જ્ઞાન આદિ અનંત સ્વભાવી વસ્તુ છે. વસ્તુ છે ને? પદાર્થ છે ને? આત્મા તત્ત્વ છે ને? તત્ત્વ. એ આત્મા તત્ત્વ છે, એનો સ્વભાવ છે સત્. સત્યનો સત્ સ્વભાવ (છે). જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ એવો ગુણનો પુંજ તે આત્મા (છે). એમ પર્યાયબુદ્ધિ છોડી, વિકલ્પબુદ્ધિ છોડી, નિમિત્તબુદ્ધિ છોડી ત્રિકાળ જ્ઞાયક ઉપરની દષ્ટિ થતાં જે રાગની એકતા તૂટી, સ્વભાવની એકતા થઈ, એને શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને સ્થિરતાનો અંશ સમકિતમાં પણ જે આવ્યો, એને નિશ્ચય સમકિત કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! કહો, સમજાણું? એને હજી ચોથું ગુણસ્થાન કહે છે. આવું જ્યાં નથી એ તો સમકિત પણ નથી, જૈન પણ નથી અને એ શ્રાવક ને સાધુ છે જ નહિ. વાડાના છે. એ કોથળી ઉપર લખ્યું સાકર અને અંદર હોય કરિયાતું. કરિયાતું સમજો છો? કેરાયતા હોય છે ને? અંદર (હોય) કેરાયતા અને ઉપર લખે સાકર. એટલે કરિયાતુ કાંઈ મીઠું થઈ જાય? એમ ઉપર કહે, અમે જૈન છીએ, શ્રાવક છીએ ને સાધુ છીએ, અંદરમાં કેરાયતા-મિથ્યાશ્રદ્ધા ભરી છે. રાગથી ધર્મ માને, પુણ્યથી ધર્મ માને, લિંગ ખોટું હોય એ પણ અમારો માર્ગ છે, એવી અંદર

મિથ્યાશ્રદ્ધા છે એ ઝેરની છે. બહારમાં લિંગ નામ ધરાવે કે અમે જૈન શ્રાવક ને મુનિ (છીએ). એ બધા એકડા વિનાના મીંડા છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- બીજાની વાત જ ક્યાં છે? જૈન સિવાય અન્યમતના જેટલા ભેદ છે એ બધા મિથ્યાદષ્ટિના પોષક છે. સમજાણું કાંઈ? ચાહે તો એ નાનક પંથ હો ને ચાહે તો કબીર પંથ હો ને ચાહે તો વેદાંત પંથ હોય, બધાય મિથ્યાત્વના પાકા પોષક છે. આ વેદાંત, કહ્યું ને. એક આત્મા સર્વત્ર માનનારા, એ પણ મિથ્યાત્વના પોષક છે. સમજાણું કાંઈ? આવો માર્ગ સત્ય છે, બાપુ!

મુમુક્ષુ :- સમન્વયનો જમાનો છે.

ઉત્તર :- સમન્વયનો જમાનો... ઝેરનો અને અમૃતનો સમન્વય કરે કોઈ? ખાવા વખતે શાક ખાય અને માંસ ભેગુ ખાય, એમ કરતા હશે સમન્વય? કરો શાકના બે ભાગ. શાકાહારી અને માંસાહારી, સમન્વય કરો.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- બે છે ખરા, એ સમન્વય. પણ છે વિપરીત. માર્ગ એવો છે, ભાઈ!

‘યહ સમ્યક્ત્વ આત્માસે ભિન્ન વસ્તુ નહીં હૈ...’ સમકિત છે એ (કંઈ) આત્માથી જુદી દશા નથી. એ તો આત્માની વીતરાગી પર્યાય છે. ‘આત્માહીકા પરિણામ હૈ સો આત્મા હી હૈ.’ લ્યો, પાછું કીધું છે ને? ‘અપ્પાણં’ કીધું છે ને? ‘ઐસે સમ્યક્ત્વ ઔર આત્મા એક હી વસ્તુ હૈ યહ નિશ્ચયકા આશય જાનના.’ એનું નામ સત્યનો અભિપ્રાય ભગવાને આવો કહ્યો છે. એ સિવાય બીજો બધો વ્યવહાર ઉપચાર છે. પણ આવો નિશ્ચય હોય ત્યાં આવો જ વિકલ્પ હોય, લિંગ પણ આવું હોય. ભેખ તરીકે. ભેખ ન હોય એ જુદી વાત છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં તો અનેક પ્રકાર છે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)